

Kommittémotion

Motion till riksdagen 2018/19:293

av **Vasiliki Tsouplaki m.fl. (V)**

Vård och underhåll av synagogor

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att synagogor ska ha rätt till viss ersättning av staten för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av byggnader, inventarier, tomter och begravningsplatser och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att synagogor ska skyddas särskilt av kulturmiljölagen och tillkännager detta för regeringen.

Ersättning för vård och underhåll av kyrkor

I anslutning till stat–kyrka-reformen, som genomfördes den 1 januari 2000 och som innebar att relationerna mellan staten och Svenska kyrkan ändrades, gavs Svenska kyrkan rätt till viss ersättning av staten för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena (kyrkoantikvarisk ersättning). Kyrkoantikvarisk ersättning får beviljas till kulturhistoriskt motiverade kostnader för förvaltning av egendom som är skyddad enligt 4 kap. kulturmiljölagen (1988:950), förkortad KML. Med skyddad egendom avses kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser. Av 4 kap. 16 § KML framgår att Svenska kyrkan har rätt till viss ersättning av staten för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena. Att kyrkoantikvarisk ersättning lämnas till Svenska kyrkan motiveras av att de kyrkliga kulturminnena är en angelägenhet för alla medborgare och att de därför skyddas genom bestämmelserna i 4 kap. kulturmiljölagen. Bestämmelserna innebär i korthet att de kyrkliga kulturminnena ska vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. I anslutning till stat–kyrka-reformen träffade staten och Svenska kyrkan även en långsiktig överenskommelse i frågor som rör de kulturhistoriska värdena inom Svenska kyrkan. Överenskommelsen gäller tills vidare. Svenska kyrkan är ansvarig för fördelningen av den kyrkoantikvariska ersättningen. Enligt överenskommelsen ska Svenska kyrkan årligen lämna en redovisning till regeringen i frågor som rör de kyrkliga kulturvärdena. Vart femte år gör regeringen en mer omfattande uppföljning av

ersättningen vid en s.k. kontrollstation. Nästa kontrollstation infaller 2019. I skrivelsen Den kyrkoantikvariska ersättningen (skr. 2013/14:152) uttalade regeringen att en fördjupad utvärdering av den kyrkoantikvariska ersättningens användning och effekter bör göras inför kontrollstationen 2019. Regeringen har vidare i propositionen Kulturarvspolitik (prop. 2016/17:116) gjort bedömningen att det inför nämnda kontrollstation bör göras en översyn kring frågor som rör det kyrkliga kulturarvet. I behandlingen av propositionen har riksdagen i ett tillkännagivande uttalat att en fördjupad kartläggning av skyddsvärda kyrkobyggnader tillsammans med en analys av framtida kostnader bör göras (bet. 2016/17:KrU9).

Synagogor i Sverige

Judisk historia i Sverige är relativt okänd utanför den egna gruppen, med undantag för svenska hjälpinsatser i slutet av andra världskriget. De svenska judarnas historia ger ett långt historiskt perspektiv på religiös etablering och mångfald i Sverige. Från slutet av 1600-talet har judar bosatt sig i Sverige. De var dock tvungna att konvertera till kristendomen. 1686 års kyrkolag krävde att de bl.a. måste döpa sig för att kunna bo i landet. På 1770-talet tillät kungen judar att komma till Sverige utan att konvertera. Enligt det s.k. judereglementet från 1782 fick judar endast bosätta sig i Stockholm, Göteborg, Norrköping och Karlskrona. De fick inte gifta sig med icke-judar och inte vittna inför domstol. 1870 fick judarna liknande medborgerliga rättigheter som alla andra medborgare i Sverige. Först 1899 fick judar rätt till allmän sjuk- och fattigvård. I mitten av 1800-talet kom en våg av judisk invandring. Bakgrunden var svåra judeförföljelser i Östeuropa, särskilt i Tsarryssland. Hundratusentals judar reste västerut. Av dem stannade ca 4 000 personer i Sverige. Under tiden fram till krigsutbrottet 1939 tog Sverige emot ca 3 000 judar från bl.a. Tyskland, ett förhållandevis litet antal beroende på en restriktiv flyktingpolitik. Genom olika aktioner, bl.a. av Svenska Röda Korset under krigets slutskede 1945 och strax därefter, kunde ca 11–13 000 judiska koncentrationslägerfångar transporteras till Sverige. Av dessa kan en tredjedel antas ha stannat i Sverige. En viss invandring har därefter skett i samband med antisemitiska kampanjer och politiska omvälvningar i Central- och Östeuropa under 1950–1990-talet. Efter att Sverige anslutit sig till Europarådets ramkonvention om nationella minoriteter erkändes judar, samer, romer, sverigefinnar och tornedalingar som svenska nationella minoriteter. Språket jiddisch har också blivit erkänt som ett av fem officiella minoritetsspråk i Sverige.

I Sverige finns i dag sju synagogor varav tre ligger i Stockholm, två i Göteborg och två i Malmö. Vidare finns i Norrköping en synagoga utan verksamhet. Det finns också mindre judiska föreningar på flera andra orter i landet. Uppskattningsvis finns ca 15 000–20 000 judar i Sverige. Av dessa är omkring 7 000 personer anslutna till en församling.

Synagogor kan, i likhet med andra byggnader som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller som ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde, förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen enligt 3 kap. 1 § KML. Dock saknas en särskild reglering i kulturmiljölagen för synagogor och det finns inte heller någon möjlighet att ansöka om ersättning motsvarande den kyrkoantikvariska för vård och underhåll av dem. Detta trots att de svenska synagogorna är en del av vårt

kulturarv och många av dem besitter stora kulturhistoriska värden. Detta är uppenbart för den som tar del av de svenska judarnas och synagogornas historia.

Göteborgs Synagoga uppfördes 1855 av byggmästare August Krüger.

Byggnadsstilen är en blandning av morisk, bysantisk och svensk nationalromantisk stil.

I Norrköping finns Sveriges näst äldsta synagoga som har renoverats med pengar från bl.a. länsstyrelsen och privata donationer. Den första synagogan invigdes i Norrköping på 1790-talet. Vid mitten av 1800-talet hade församlingen växt ur den gamla synagogan och 1858 invigdes den nuvarande. Arkitekt var Carl Ståhl. Huset är uppfört i klassicistiskt stil av slätputsat tegel i två våningar. Dess funktion som gudstjänstlokal markeras i det yttre av en liten kupol och höga stickbågiga fönster. Vid en renovering 1979 återfick byggnaden sin ursprungliga färgsättning utvändigt: ljusgula fasader och en ljusgrå sockel. Synagogan har inte någon regelbunden verksamhet men det händer att man har konserter där. Torahrullarna förvaras på Judiska museet i Stockholm. Synagogan är byggnadsminne sedan 1978.

Stora synagogan i Stockholm började byggas 1867 efter ritningar av arkitekten Fredrik Wilhelm Scholander och invigdes 1870, samma år som judar i Sverige fick fullständiga medborgerliga rättigheter. Scholander gestaltade synagogan efter en vision om ett antikt assyriskt tempel, vilket bl.a. märks på den rika blomornamentiken på väggar och kring pelare. Interiörmässigt är synagogan starkt influerad av de ideal som karakteriserar tysk reformjudendom. Hantverket är av hög klass, inte minst gäller detta interiören med dess detaljrikedom och rika färgspel. Helgedomen är uppförd i enlighet med den reformanda som förespråkade en ny gudstjänstordning och ett nytt synsätt på synagogornas inredning. Stora synagogan är förklarad som byggnadsminne.

1871 lämnade 29 judiska män in en ansökan om att få bilda en mosaisk församling i Malmö. Malmö synagoga invigdes år 1904. Den är en av två återstående synagogor i Europa byggd i en blandning av jugend och morisk stil som inte förstördes under Kristallnatten.

Synagogeföreningen Adat Jisrael på Södermalm i Stockholm grundades 1871. Synagogan har legat på samma ställe sedan 1917. De flesta judar i arbetarkvarteren på Södermalm hade sina rötter i områden som tillhörde Tsarrysland, t.ex. Litauen, Lettland och delar av Polen. De flesta var fattiga och familjerna var barnrika. Det var ofta hantverkare, som skräddare, sömmerskor, skomakare och småhandlare. Det var i samma områden på Södermalm som många av flyktingarna efter andra världskriget bosatte sig.

Synagogan Adat Jeschurun startade sin verksamhet i Stockholm 1940 på Östermalm. Synagogan har sedan dess inrymts i ett flertal olika lokaler. Interiören i synagogan kommer ursprungligen från en synagoga i Hamburg. Natten till den 10 november 1938, som gått till historien som den s.k. Kristallnatten, sattes praktiskt taget alla synagogor i Tyskland i brand och förstördes av nazisterna. Synagogan som låg på Heinrich Barth Strasse undgick dock att förstöras under Kristallnatten 1938, eftersom den låg i ett hyreshus. Den dåvarande överrabbinen i Hamburg, Joseph Carlebach, fick hjälp av Hans Lehmann, en jude från Hamburg som hade flyttat till Stockholm, att föra ut inventarierna ur Tyskland. En ansökan om exportlicens för ”gammalt bohag och virke” lämnades in till de tyska myndigheterna. Hans Lehmann samlade in tillräckligt mycket pengar för att hela synagogans interiör, bönböcker, den heliga arken, bänkarna med mera kunde skeppas till Sverige i mars 1939. Vid lossningen på kajen i Stockholm hade inredningen slagits sönder och försetts med hakkors. Efter mycket restauration återfick bänkar och övrig inredning sitt ursprungliga utseende. Silvret och Torahrullarna

måste återanskaffas eftersom man inte fått tillåtelse att föra ut dessa ting ur Tyskland. Varje Torahrulle som kommit till Jeschurun har sin historia. Där finns t.o.m. en Torahrulle som under andra världskriget förts med i landsflykt till Sibirien och senare tagits med till Stockholm och skänkts till Jeschurun. (Källor: Religiösa rum i det mångkulturella Sverige, Riksantikvarieämbetet 2004 samt synagogornas hemsidor.)

Vänsterpartiet anser att äldre synagogor har ett stort kulturhistoriskt värde. Därför bör det vara möjligt att söka ersättning liknande den kyrkoantikvariska ersättningen för vård och underhåll av dem. Kulturmiljölagen bör även ha ett särskilt kapitel om synagogor för att tydliggöra att de är skyddade.

Regeringen bör därför återkomma med förslag om att synagogor ska ha rätt till ersättning av staten för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av byggnader, inventarier, tomter och begravningsplatser. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Regeringen bör vidare återkomma med förslag om att synagogor ska skyddas särskilt av kulturmiljölagen. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Vasiliki Tsouplaki (V)

Momodou Malcolm Jallow (V)

Karin Rågsjö (V)

Jon Thorbjörnson (V)

Linda Westerlund Snecker (V)

Maj Karlsson (V)

Mia Sydow Mölleby (V)

Jessica Thunander (V)

Jessica Wetterling (V)